

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาที่ทำให้เด็กวัยเรียนไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาดังกล่าว ของตำบลห้วยอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กวัยเรียนที่มีอายุระหว่าง 6 – 16 ปี ที่ไม่สามารถเรียนต่อและออกกลางคัน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และมีแนวโน้มจะไม่เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในปีการศึกษา 2544 วิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเอาวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาทดลองใช้ในการแก้ปัญหา โดยได้มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายซึ่งได้แก่ผู้วิจัย ฝ่ายโรงเรียนคือผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ฝ่ายผู้นำชุมชน คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฝ่ายพ่อแม่ ผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้เด็กวัยเรียนไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยตามลำดับคือ การสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหา การศึกษาวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนปฏิบัติงาน การปฏิบัติงานตามแผน ตลอดจนการประเมินผล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเด็กเป็นรายบุคคล ศึกษาปัญหาของเด็กที่ไม่เรียนต่อและออกกลางคัน โดยการเข้าร่วมในกิจกรรม ใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้เด็กได้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งในระบบ โรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

สรุปผลการวิจัย

1. ปัญหาของเด็กวัยเรียนที่ไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ

1.1 ปัญหาจากครอบครัว เด็กถูกทอดทิ้ง ขาดความรัก ความอบอุ่น เนื่องจากพ่อแม่หย่าร้างกัน ครอบครัวแตกแยก ปล่อยให้เด็กอยู่กับปู่ตายาย บางกรณีพ่อแม่ต้องออกไปรับจ้างต่างจังหวัด ต่างอำเภอ มีเด็กที่ประสบปัญหาจากผลกระทบจากโรคเอดส์ พ่อแม่เสียชีวิต ทำให้เด็กขาดผู้อุปการะ หรือ พ่อเสียชีวิต แม่ป่วย เด็กต้องออกจากโรงเรียนเพื่อไปดูแลแม่หรือน้องที่ยังเล็กอยู่ เด็กบางคนผู้ปกครองติดอบายมุข ทำให้ไม่สนใจเด็ก ละเลยความรับผิดชอบ

ผู้ปกครองของเด็กบางคนอยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง ทำให้เด็กต้องย้ายติดตาม และออกจากโรงเรียน ผู้ปกครองเด็กหลายคนขาดความตระหนักในความสำคัญของการศึกษา อาจเนื่องมาจากเรียน ไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อ่านเขียนไม่ได้ และบางครอบครัวต้องการใช้แรงงานเด็ก

1.2 ปัญหาจากตัวเด็ก ที่ไม่สนใจการเรียน เบื่อหน่ายที่จะเรียนรู้ในโรงเรียน เรียนช้า ทำให้เรียนไม่ทันเพื่อน ผลการเรียนไม่ดี สอบไม่ผ่าน ปรับตัวให้เข้ากับครูและเพื่อน ไม่ได้ เด็กบางคนพิการทางด้านสมอง หรือได้รับอุบัติเหตุ บางคนติดสารเสพติด

1.3 สภาพของโรงเรียน ที่ไม่สามารถให้ผู้ปกครองแน่ใจว่าปลอดสารเสพติด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนในด้านการวัดผล ประเมินผล และการสอบแก้ตัวมีน้อย ครูบางคนบางครั้งไม่ให้ความสำคัญกับเด็ก สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเอื้อให้มีการเสพสารเสพติด และซื้อขายสารเสพติด

1.4 ปัญหาการไม่มีการร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาให้เด็กระหว่าง ผู้ปกครอง ครู และชุมชน ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ตามบทบาทที่ได้รับของตนเอง

2. ผลการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้เด็กวัยเรียนในครั้งนี้ ได้เสนอผลการมีส่วนร่วมตาม 5 ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยที่ได้กำหนดขึ้น และผลของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการวิจัย จากขั้นตอนการวิจัย ตั้งแต่การสร้าง ความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา การร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหา การร่วมกันวางแผน ปฏิบัติงาน และการประเมินผล ได้ผลดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย โดยเริ่มจากผู้ใหญ่บ้านใน หมู่บ้านที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ ต่อเนื่องไปหาบุคคลอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยคิดว่าจะช่วยให้งานวิจัยในครั้งนี้ ประสบความสำเร็จ ซึ่งผลจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย กับผู้นำชุมชน ทำให้มีผู้ เข้าร่วมประชุมครบทุกคนตามเป้าหมาย และใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ในการประชุมเพื่อสร้างความคุ้นเคย กับผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายโดยเฉพาะกับพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือ เป็นอย่างดีในกิจกรรมต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การสร้างความตระหนัก ในปัญหา ความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาร่วมกันมีความสำคัญอย่างยิ่งในขั้นตอนนี้ จากการนำเอา ปัญหา และข้อมูลของเด็กแต่ละคนมานำเสนอในที่ประชุมให้แต่ละฝ่ายร่วมวิเคราะห์ปัญหาของ

เด็ก ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักที่จะร่วมกันแก้ปัญหา และมีความรู้สึกว่าเป็นปัญหา
ร่วมกันทั้งตำบล

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการวางแผนปฏิบัติงานหลังจากผู้มีส่วนร่วม
ทุกฝ่ายได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ขั้นตอนต่อไปคือการร่วมกันวางแผนการปฏิบัติงาน เพื่อ
แก้ปัญหาให้เด็กที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา โดยที่ประชุมได้ร่วมกันคิดวิธีการแก้ปัญหา และ
วางแผนการช่วยเหลือ และแต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานร่วมกัน โดยมีกิจกรรมดังนี้

1. กิจกรรมจัดตั้งกองทุนการศึกษาเพื่อเด็กขาดโอกาสในตำบลห้วย
อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ทุกฝ่ายเป็นผู้ฝึคชอบในการระดมทุน และจัดสรรทุนให้กับ
เด็กขาดโอกาสตามกลุ่มเป้าหมาย การตั้งกองทุนกำหนดระยะเวลาการดำเนินงานก่อนเปิด
ภาคเรียน ปีการศึกษา 2544 และการระดมทุนจะดำเนินการตลอดไป
2. กิจกรรมการแนะแนวการศึกษา ผู้รับผิดชอบคือผู้บริหารโรงเรียน
ครูผู้สอน โดยการจัดทำข้อมูลเด็กเป็นรายบุคคล เสนอแนะ ช่วยเหลือ เด็กที่มีปัญหา อีกฝ่าย
หนึ่งคือผู้นำชุมชน ทำหน้าที่ประสานงานกับโรงเรียน เพื่อให้การช่วยเหลือเด็กอีกทางหนึ่ง ใน
กิจกรรมนี้ผู้รับผิดชอบเริ่มดำเนินการได้เมื่อกลับไปถึงโรงเรียน
3. กิจกรรมการประชาสัมพันธ์การจัดการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน ครู
ผู้สอนทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์กับผู้ปกครอง และเด็ก ส่วนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่
ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้าน ผู้ปกครองเด็ก และเด็กในกลุ่มเป้าหมาย
4. กิจกรรมการพัฒนาอาชีพในชุมชน ในกิจกรรมนี้เป็นหน้าที่ของ
คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ที่จะขอความร่วมมือกับพัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ
จัดทำโครงการเพื่อเสนอของบประมาณ กำหนดเวลาดังแต่เดือนตุลาคม 2544 เป็นต้นไป
5. กิจกรรมการพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน ผู้รับผิดชอบกิจกรรม
นี้คือ ผู้บริหารโรงเรียน ครู และคณะศึกษานิเทศก์ เป็นผู้ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ จะทำควบคู่
ไปกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นนโยบายจัดการศึกษาของรัฐ
6. กิจกรรมทำให้โรงเรียน หมู่บ้าน ปลอดภัยปลอดสารเสพติด ผู้รับผิดชอบ กิจ
กรรมนี้คือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งจะดำเนินการตามโครงการโรงเรียนสีขาว
7. กิจกรรมอบรมทักษะชีวิต ผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้คือ สำนักงาน การ
ประถมศึกษาอำเภอ โรงพยาบาลอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ กำหนดการอบรมในเดือน ธันวาคม
2544
8. กิจกรรมพ่อแม่ดูแลเด็ก ผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้คือ ผู้ปกครอง เด็กใน
กลุ่มเป้าหมายทุกคน

9. กิจกรรมประกาศความสำเร็จ เป็นกิจกรรมจัดงานแจกประกาศนียบัตรให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกคนในตำบลยหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการเชิญผู้ที่ประสบความสำเร็จในการศึกษา จากผู้ที่ไม่มีความรู้ทางการศึกษา ไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู แต่อาศัยความมานะ บากบั่น จนประสบความสำเร็จ ผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้คือ ประธานกลุ่ม และผู้บริหารโรงเรียนทุกคน

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมตามแผน เนื่องจาก การดำเนินงานตามแผนที่ได้ร่วมกันคิด และร่วมกันปฏิบัติเป็นโครงการต่อเนื่อง เพื่อเป็นการ แก้ปัญหาให้เด็กในปีการศึกษาต่อ ๆ ไป ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจึงได้สรุปเฉพาะผลการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาให้เด็กในกลุ่มเป้าหมายให้เข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับเด็กขาดโอกาสในตำบล ยหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีทุนครั้งแรก จำนวน 30,000 บาท โดยมีตัวแทนจากทุกฝ่ายร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารกองทุน และอนุมัติให้จ่ายเป็นค่าเล่าเรียน ค่าหนังสือเรียน ค่าอุปกรณ์ และค่ากิจกรรมการศึกษา

2. กิจกรรมแนะแนวการศึกษา โรงเรียนได้จัดทำข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคล ติดตามนักเรียนที่ขาดเรียนบ่อยครั้ง ส่วนผู้นำชุมชน ได้ประสานงานกับโรงเรียนและผู้ปกครอง เพื่อช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษ

3. กิจกรรมประชาสัมพันธ์ การจัดการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี โดยได้ประชาสัมพันธ์ เหตุผลความจำเป็นในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งโรงเรียนได้ใช้กิจกรรมประชุมผู้ปกครอง และผู้ใหญ่บ้านใช้เสียงตามสายในหมู่บ้าน และบรรจุเป็นหัวข้อหนึ่งของการประชุมชาวบ้าน

4. กิจกรรมพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสังเกตได้จากการนิเทศติดตามผลของผู้วิจัยเอง และการที่ครูผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัยหลายท่าน ได้ผ่านการประเมินให้เป็นครูต้นแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

5. กิจกรรมการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้ปลอดภัยจากสารเสพติด ผู้บริหารโรงเรียนทุกโรงเรียน ดำเนินการโครงการโรงเรียนสีขาวเพื่อให้โรงเรียนปลอดสารเสพติด การพนัน สื่อลามก และการทะเลาะวิวาท กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อจับกุมผู้ค้า และผู้เสพ รวมทั้งผู้ปกครองให้ความรักเอาใจใส่เด็กในกลุ่มเป้าหมายที่มีประวัติใช้สารเสพติดเป็นกรณีพิเศษ

6. กิจกรรมพ่อแม่ดูแลเด็ก ผู้ปกครองเอาใจใส่เด็กในกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น ซึ่งรู้ได้จากการกระตุ้นให้เด็กกลับเข้าเรียนใหม่ การไปรับ – ส่งเด็ก เพื่อพบครูประจำกลุ่มทุกอาทิตย์

จากกิจกรรมดังกล่าว สามารถทำให้นักเรียนในกลุ่มเป้าหมาย ให้เข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นอกกรอบโรงเรียน จำนวน 15 คน และในระบบโรงเรียน จำนวน 6 คน

ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ผู้ที่ได้รับมอบหมายจากที่ประชุมจะได้ดำเนินการต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลกับเด็กที่ไม่สามารถเรียนต่อ หรือมีแนวโน้มที่จะไม่เรียนต่อ ให้สามารถเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว และลดอัตราการออกกลางคันให้เหลือน้อยที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล กระบวนการในขั้นตอนนี้ มีความสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกัน ในการประชุมเพื่อการประเมินผล มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 30 คน การร่วมกันดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีความพอใจในผลของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำงานร่วมกัน และ ทุกฝ่ายตกลงใจที่จะปฏิบัติกิจกรรมที่ได้ร่วมกันวางแผนไว้อย่างต่อเนื่อง เป็นงานประจำของ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน และชุมชน รวมทั้งเห็นว่าควรนำวิธีการนี้ไปแก้ปัญหาและพัฒนางานในด้านอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่น การแก้ปัญหาดูแลสุขภาพเด็กในโรงเรียน ในหมู่บ้าน การส่งเสริมให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน การระดมเงินกองทุนให้เพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของโรงเรียน ชุมชน ในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ผลการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย จากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบผลการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัย โอกาสของเด็กที่เด็กที่ได้รับผลจากกระบวนการวิจัย และกระบวนการอื่น ๆ ที่พบในกระบวนการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยของผู้วิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้ที่ต้องการศึกษากระบวนการวิจัย เป็นนักพัฒนาการศึกษา และเป็นคนในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้จากการแก้ปัญหา ส่งผลให้ผู้วิจัยตั้งใจที่จะปฏิบัติการวิจัยให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เข้าใจปัญหาหลักของโรงเรียน เข้าใจสภาพของชุมชนและผู้ปกครอง และมีเวลาสำหรับการทำงานวิจัยได้อย่างเต็มที่ ทำให้กระบวนการวิจัยประสบ

ความสำเร็จเป็นที่น่าสนใจ และสามารถนำเอากระบวนการวิจัยไปใช้แก้ปัญหา และพัฒนาการจัดการศึกษาในด้านอื่นได้ต่อไปในอนาคต

2) โอกาสของเด็กที่ได้จากกระบวนการวิจัย พบว่าได้ช่วยเหลือเด็กวัยเรียนที่ไม่ได้รับการศึกษา หรือมีแนวโน้มจะไม่ได้รับการศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้มีโอกาสด้าน จำนวน 21 คน คิดเป็น ร้อยละ 75 ของเด็กกลุ่มเป้าหมาย

3) คุณลักษณะของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมอื่น ๆ ร่วมอยู่ด้วยในกระบวนการวิจัย ได้แก่ กระบวนการกลุ่ม ซึ่งเกิดจากการที่กลุ่มมีแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน การแบ่งงานตามหน้าที่และศักยภาพของสมาชิกกลุ่ม การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนางาน กระบวนการตัดสินใจ ผู้มีส่วนร่วมได้ร่วมการรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น ร่วมกันคิด วิเคราะห์ปัญหา สร้างทางเลือกในการแก้ปัญหา และร่วมกันตัดสินใจโดยคำนึงถึงจุดหมายมากกว่าสิ่งอื่น กระบวนการ AIC ซึ่งพบในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมตระหนักในปัญหาและยอมรับว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมคิด ร่วมทำ และควบคุมการทำงานซึ่งกันและกันด้วยไมตรีจิตที่ดี กระบวนการประชาธิปไตย มีการเปิดโอกาสให้ ทุกคนเสนอปัญหา คิดหาวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเอง ร่วมรับฟังและคิดแก้ปัญหาของทุกคนด้วยความ เห็นอกเห็นใจ และตัดสินใจด้วยเสียงข้างมากอย่างมีเหตุผล การยอมรับและผูกพัน ที่จะทำงานร่วมกันให้ประสบความสำเร็จ

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย สามารถทำให้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายทราบถึงปัญหาที่ทำให้เด็กวัยการศึกษาภาคบังคับไม่ได้รับการศึกษา และร่วมกันแก้ปัญหาโดยให้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทุกฝ่ายถูกกระตุ้นให้ร่วมกันคิดแก้ปัญหา และพัฒนางาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการศึกษา ซึ่งต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา จัดการปัญหาด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ส่วนตน ประโยชน์ของครอบครัว ประโยชน์ของชุมชน และส่งผลการพัฒนาในภาพรวมของประเทศในอนาคตต่อไป

อภิปรายผล

จากการนำเอากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปแก้ปัญหาเด็กวัยเรียน ให้ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ในตำบลห้วยหว้า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ในครั้งนี้ ทำให้ทราบปัญหาของเด็กที่ไม่เรียนต่อและออกกลางคัน และสามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาให้เด็กวัยเรียนให้ได้รับการศึกษา ซึ่งการดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายได้ทำงานร่วมกัน ได้คิดแก้ปัญหาร่วมกัน โดยผู้วิจัยเป็นผู้กระตุ้นอำนวยความสะดวก และ

ประสานงานให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกิจกรรมในกระบวนการวิจัย ซึ่งจากผลการวิจัยโดยภาพรวมในส่วนของการมีส่วนร่วมมีความสอดคล้องกับหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนร่วมร่วมกันแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการตามลำดับ คือ การศึกษาปัญหา การสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา การศึกษาวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนปฏิบัติงาน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล ในส่วนของการอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยใน 3 ประเด็นหลักคือ อภิปรายผลการวิจัยในส่วนของปัญหาที่ทำให้เด็กไม่เรียนต่อ หรือออกกลางคัน และอภิปรายในส่วนของการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย

1. ปัญหาการไม่เรียนต่อและออกกลางคัน

ปัญหาและสาเหตุของการไม่เรียนต่อและออกกลางคันของเด็กที่พบจากการวิจัยในครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ และนำมาอภิปรายคือ

1.1 ปัญหาจากสภาพของครอบครัว มีเด็กหลายคนที่ไม่มีโอกาสได้เรียน หรือออกกลางคันก่อนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เนื่องจากพ่อและหรือแม่เสียชีวิต พ่อแม่หย่าร้างกัน เด็กขาดผู้อุปการะเด็กบางคนพ่อแม่ไปทำงานต่างถิ่น ปล่อยให้เด็กอยู่กับญาติที่มีอายุ และไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลเด็ก และไม่มีรายได้สนับสนุนให้เด็กในความปกครองได้เรียนได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาจากการที่ผู้ปกครองต้องการใช้แรงงานเด็ก เนื่องจากผู้ปกครองเห็นว่าเด็กโตแล้วสมควรช่วยทำงานเพื่อหารายได้ช่วยครอบครัวมากกว่าเรียนต่อ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542) ที่พบว่าสาเหตุที่นักเรียนออกกลางคันจากความเห็นของผู้บริหารโรงเรียน ของครู ที่มีความเห็นตรงกันว่าเกิดจากผู้ปกครองต้องการให้นักเรียนช่วยหารายได้ โดยการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นยังพบว่าผู้ปกครองที่มีปัญหาสุขภาพ อาจเนื่องมาจากอุบัติเหตุ หรือจากโรคที่ทำให้ภูมิคุ้มกันบกพร่อง ทำให้ให้เด็กต้องออกจากโรงเรียนเพื่อมาดูแลผู้ปกครองที่ไม่มีใครช่วยเหลือดังกล่าวด้วย

1.2 ปัญหาจากตัวเด็กที่ไม่ต้องการเรียน ที่เนื่องมาจากไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน เรียนไม่ทันเพื่อน ไม่ผ่านการประเมินผล มีปัญหากับครูผู้สอนเรื่องการสอนแก้ตัว ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2540) ที่พบว่า สถิติปัญหาของเด็กมีความสัมพันธ์กับการออกกลางคันของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

1.3 ปัญหาสุขภาพติดในโรงเรียน และในชุมชน มีเด็กหลายคนที่ต้องออกกลางคัน เนื่องมาจากปัญหาสุขภาพติดที่เด็กเข้าไปเกี่ยวข้อง และโรงเรียนให้ออกจากโรงเรียน หรือ

ผู้ปกครองคำนึงถึงความไม่ปลอดภัยของเด็กจากยาเสพติดจากเพื่อนในโรงเรียน จึงนำเด็กออกจากโรงเรียนก่อนจบการศึกษา ซึ่งปัญหาเสพติดเป็นปัญหาระดับชาติที่ต้องช่วยกันทุกฝ่ายเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541, หน้า 1) ที่ต้องการแก้ปัญหาสารเสพติดในโรงเรียน และได้ประมาณการว่าในปี 2540 มีเยาวชนไทยในสถานศึกษาติดสารเสพติดประมาณ 300,000 คน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทยตกต่ำลง รื้ออนาคต และทำให้สังคมมีปัญหาได้ในที่สุด ซึ่งการแก้ปัญหาดังกล่าวทุกโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำ “โครงการโรงเรียนสีขาว” เพื่อรณรงค์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยได้ระดมความร่วมมือจากครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน ให้ช่วยกันสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็ก

ในส่วนของเด็ก 3 คนในกลุ่มเป้าหมายที่ต้องออกจากโรงเรียนเนื่องจากปัญหายาเสพติด กระบวนการวิจัยได้แก้ไขปัญหามิให้เด็กขาดโอกาสให้กลับเข้าไปเรียนต่อได้ แต่ปัญหาที่เกิดจากสารเสพติด กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียน ชุมชน และผู้ปกครองน่าจะช่วยเหลือเด็กได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการจัดกิจกรรมในโรงเรียนตามโครงการโรงเรียนสีขาว ที่มีกิจกรรมการบริหารและการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การรวมพลังสร้างอนาคตด้วยกระบวนการ AIC ซึ่งผู้มีส่วนรับผิดชอบได้บรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาย่างต่อเนื่อง ในโอกาสต่อไป

2. การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี

2.1 การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

ในด้านการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องพบว่า สามารถระดมการมีส่วนร่วมได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายได้เข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ไม่มีใครบังคับ และร่วมมือกันก่อตั้งกองทุนและร่วมเป็นกรรมการบริหารกองทุนช่วยเหลือเด็กขาดโอกาสให้ได้รับการศึกษา ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงผลสำเร็จของการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งอาจเป็นผลมาจาก การเลือกพื้นที่เป้าหมายซึ่งเป็นมติของคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ ที่ต้องการใช้ตำบลบุหว่าเป็นตำบลนำร่อง เพื่อเป็นตัวอย่างในการดำเนินงานก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะในการเลือกชุมชนเป้าหมายในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ กมล สดุดประเสริฐ (2540, หน้า 13) ที่บอกว่าการคัดเลือกชุมชนควรได้รับการยืนยันจากหน่วยงานของรัฐก่อนการตัดสินใจ ส่วนความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชน จากผู้บริหารโรงเรียน และครูนั้นผู้วิจัยคิดว่าอาจมาจากการที่ผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำงานร่วมกันทั้งงานในหน้าที่และงานในชุมชน มีความคุ้นเคยฉันท์เพื่อน ญาติ และเพื่อนร่วมงานที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ

(2538, หน้า 129) ที่เสนอแนะว่าความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับประชาชนในการทำงานร่วมกันที่ประสบความสำเร็จ จะอยู่ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน ความรับผิดชอบร่วมกัน และไม่มีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา จากนโยบายในการที่จะให้ชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษามีส่วนร่วมกันเพื่อพัฒนาและจัดการศึกษาที่กำหนดมาจากหน่วยงานระดับสูง ไม่มีผลโดยตรงต่อการปฏิบัติ และการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นเพียงสิ่งเร้าให้สนใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเท่านั้น กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นและดำเนินต่อไป และดำรงอยู่ได้ขึ้นอยู่กับคนที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหารระดับอำเภอ ผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน และผู้ปกครองนักเรียน มีการประสานงานกัน มีความจริงใจ จริงใจที่จะแก้ปัญหาอย่างแท้จริง และดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วม มีการหาข้อมูลพื้นฐานในเรื่องที่เป็นปัญหาร่วมกัน สร้างเครือข่ายผู้ร่วมงาน วางแผนการทำงานร่วมกัน ร่วมกันดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่และร่วมกันประเมินผล

2.3 คุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

จากการนำเอากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และใช้ในการแก้ปัญหาให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาภาคบังคับ ในตำบลขุขะ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในระดับหนึ่งของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยที่แก้ปัญหาเด็กที่ขาดโอกาสได้ในส่วนหนึ่ง แต่ผลที่ได้มากที่สุดคือการเรียนรู้กระบวนการวิจัย ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอดวิธีการวิจัยระหว่างผู้วิจัย กับผู้ร่วมวิจัย ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติจริง มีการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ทำให้ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาได้ในโอกาสต่อไป

หากไม่ใช้กระบวนการ PAR ในการแก้ปัญหาในครั้งนี้ หากใช้วิธีการสั่งการ หรือใช้วิธีการบังคับให้ผู้ปกครองปฏิบัติตามกฎหมายเหมือนกับที่ผ่านมาคงได้ผลเพียงว่าเด็กทุกคนได้เข้าเรียน แต่สืบเนื่องจากที่เด็กได้เข้าเรียนคือ ผู้ปกครองเด็กที่ต้องรับปัญหาเพียงฝ่ายเดียวแต่ถ้าหากมีการใช้กระบวนการ PAR ไปใช้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้ปกครองที่ บางครั้งอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้ จะกลายเป็นปัญหาของส่วนรวมที่ทุกคนร่วมกันแก้ปัญหา

กระบวนการ PAR จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นถ้านักวิจัยได้วางแผนจัดกิจกรรมที่มีคุณลักษณะของการมีส่วนร่วมให้แก่ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่กิจกรรมที่มีกระบวนการกลุ่ม กระบวนการตัดสินใจ กระบวนการส่งเสริมพลังสร้างสรรค์ และกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้อง

ซึ่งสอดคล้องกับ กมล สุคประเสริฐ (2540, หน้า 18) ซึ่งกล่าวถึงบทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า นักวิจัยจะต้องมีความสามารถในการส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในชุมชนอย่างเป็นกันเอง และเปิดเผย ซึ่งจะสามารถส่งเสริมชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิด และร่วมมือกันทำงานเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหา

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้พบว่า การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาให้เด็กวัยเรียนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการระดมทรัพยากรในชุมชนมาช่วยในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นผลให้เกิดการแก้ปัญหาร่วมกัน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นผลมาจากข้อค้นพบในการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการการวิจัย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 การได้รับความสนับสนุนจากผู้บริหารและแกนนำผู้นำชุมชน จะส่งผลให้ การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยประสบความสำเร็จ

1.2 กิจกรรมในกระบวนการวิจัยควรเปิดโอกาสให้ผู้มีร่วมวิจัยเป็นผู้รับผิดชอบหลักเพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และกลายเป็นงานประจำ หลังจากผู้วิจัยได้ถอนตัวออกไปแล้ว

1.3 การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน การช่วยเหลือเพื่อนร่วมงาน เป็นสิ่งที่นักวิจัยควรกระทำอย่างสม่ำเสมอ

1.4 การที่จะทำให้ชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยควรติดต่อกับกลุ่มที่ร่วมดำเนินการเป็นประจำ โดยการเข้าไปเยี่ยมพื้นที่ในโอกาสต่าง ๆ เพื่อเสนอแนะ ช่วยเหลือ จนกว่าจะเห็นว่าชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง

1.5 การจดบันทึกรายละเอียดของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการเก็บข้อมูลภาคสนามทุกครั้ง จะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลสมบูรณ์ ทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชนที่สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนได้เกิดการเรียนรู้อะไรบ้าง หรือได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการวิจัยอย่างไร

1.6 ผู้วิจัยไม่ควรหวังผลมากเกินไป การดำเนินงานบางขั้นตอน หรือกับบางคน ที่แตกต่างกันอาจไม่ประสบผลสำเร็จซึ่งผู้วิจัยต้องทำใจและยอมรับ ใช้ความอดทน ใช้ความสามารถที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา ผลที่ได้จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในที่สุด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

2.1 หน่วยงานทางการศึกษาควรใช้ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน วางแผนพัฒนาการศึกษา ให้สนองต่อความต้องการของชุมชน และร่วมกันพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน ควบคู่ไปกับการพัฒนาสถานศึกษา

2.2 ควรมีการประยุกต์รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้พัฒนาการจัดการเรียนการสอน และด้านจริยธรรมให้แก่นักเรียน

3. ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบการวิจัยไปใช้

ในการนำรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้นั้น สามารถนำไปใช้ได้ในทุกพื้นที่ และปรับใช้ให้เหมาะสมกับปัญหา และความต้องการพัฒนา ตามสถานการณ์และควรคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้

3.1 การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหน่วยราชการ ต้องประสานงานกับผู้บังคับบัญชาเพื่อขออนุญาต และขอความร่วมมือโดยตรงก่อนจะลงมือทำงานวิจัย จะได้รับความสะดวกเป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้บริหารยังมีบทบาทสำคัญในการระดมการมีส่วนร่วม ดังนั้นถ้าได้รับการสนับสนุน และ ส่งเสริมจากผู้บริการอย่างจริงจังจะเป็นผลดีต่อการวิจัย

3.2 การประสานงานกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย เพื่อให้ได้ความร่วมมือในการวิจัย คือจุดเริ่มต้นที่สำคัญ การประสานความสัมพันธ์กับทุกฝ่าย จะทำให้เกิดความร่วมมือ และเกิดความมั่นใจแก่ผู้ร่วมวิจัยอย่างชัดเจน การเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนก่อนการวิจัยทุกรูปแบบ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ส่วนตน เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยควรกระทำ

3.3 การทำให้เกิดความร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหา จะต้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมกันในการหาวิธีการแก้ไข โดยเฉพาะที่เสียประโยชน์ และฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากการแก้ปัญหา

4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

4.1 ควรมีการนำเอากระบวนการวิจัยไปใช้ช่วยเหลือเด็กในพื้นที่ด้อยอื่น ๆ ที่มีปัญหาเหมือนกัน ในปีการศึกษา 2545 ซึ่งเป็นปีที่ทุกพื้นที่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

4.2 ควรนำรูปแบบการวิจัยนี้ไปใช้กับงานอื่น ๆ ที่ต้องการแก้ปัญหา หรือการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม โดยนำไปประยุกต์ใช้กับวิธีการที่เหมาะสมกับสถานการณ์ เช่น การแก้ปัญหาคะแนนการเรียนการสอน การพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนิเทศการศึกษา การแก้ไขปัญหาสารเสพติด เป็นต้น